

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תרומה, תש"ע
מספר 849מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"וְעֲשִׂיתָ מִסָּךְ לְפֶתַח הָאֵהָל" משמעות המסך על-פי יוסף בן מתתיהו

בתיאורי המשכן נזכרו הפרוכת והמסך, שתי יריעות ארוגות ששימשו חיץ בין אזורים פונקציונאליים שונים והיו דומות זו לזו בצבען ובאופן הכנתן – שזירה. על הפרוכת ששימשה חיץ בין הקודש לקודש הקדשים, אזורים מקודשים בדרגות חומרה שונות, כתוב: "וְעֲשִׂיתָ פְּרוֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיָשָׁ מְשָׁרָר" (כו:לא). וכיוצא בזה נאמר על המסך שהונח על פתח אוהל מועד שהפריד בין 'אזור החולין' (מרחב כללי) למרחב המקודש: "וְעֲשִׂיתָ מִסָּךְ לְפֶתַח הָאֵהָל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְיָשָׁ מְשָׁרָר מְעֻשָׂה רָקִים" (שם:לו).

המעייין בסוגיית הגוונים והצבענים של המשכן וכליו יבחין בכמה עובדות:

א. באופן כללי היה המשכן סגוני ומגוון בצבעיו.

ב. צבעי המשכן כללו צבעים טבעיים של חומרים, למשל זהב (צהוב), כסף (אפור), נחושת (אדמדם), עורות עזים (שחור),¹ לצד חומרי צבע מובהקים (צבענים), תכלת, ארגמן ותולעת שני שנחשבו יוקרתיים ביותר בעת העתיקה.²

ג. סך הכול עמדו לרשות מקימי המשכן שלושה צבענים בלבד. ברם, בוני המשכן התגברו על הבעיה באופן יצירתי על ידי ואריאציות ושילובי צבע באמצעות שזירה של כמה צבעים ('מעשה משזר').³ העובדה המעניינת היא שהמשכן, שהוא מבנה דתי-פולחני, מתואר במקרא תיאור טכני למדי: רשימות של חומרים לצד הוראות בנייה. בכתובים אין שום אזכור למשמעויות תיאולוגיות כלשהן הקשורות לאופי הארכיטקטוני של המשכן, מלבד החלוקה שלו לאזורים מקודשים ברמות שונות. הרושם המתקבל הוא שהתורה הייתה מעוניינת להדגיש את האופי המכובד והמפואר של המשכן כראוי למבנה דתי-ייצוגי של עם ישראל. ייתכן שמטרת העיסוק וההתמקדות בחומרים ובעשייה הייתה להפגין את נדיבות לבם של בני ישראל שהיו מוכנים לתרום מגוון של חומרים וצבענים יקרים.

בתקופות מאוחרות ועד לדורות האחרונים יש שניסו למצוא משמעות רוחנית בצדדים 'החומריים' של המשכן, היינו בחומרים עצמם, במוצאם ובתכונותיהם, ובעיצוב הכלים ובמיקומם.⁴ בשורות הבאות אבקש

¹ שמ' כה:ג-ה.

² שם ד. שלושת הצבענים או חלקם נזכרים בפסוקים שונים הנוגעים למשכן גם בהקשרים אחרים. ראו, למשל, יר' י:ט; אס' א:ו; ח:טו. התכלת הוא צבען בגוון כחול-טורקיז שהופק מחילזון ימי הקרוי ארגמן קהה-קוצים (Murex trunculus). ארגמן הוא צבען אדום המופק גם הוא מבלוטה תת-זימית של שלושה חלזונות ימיים. תולעת שני מזוהה ככנימת הכרמיל (Dactylopius coccus), כנימת מגן המצויה על עצי אלון, בעיקר על אלון השני (Quercus coccifera). על צבענים אלה ראו מ' בורשטיין, **התכלת**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 147-204; 215-241; נ' קרמון, "תעשיית הארגמן בעת העתיקה", בתוך: ח' שורק וא' איילון (עורכים), **צבע מן הטבע**, מוזיאון ארץ ישראל, תל אביב תשנ"ג, עמ' 87-80; ז' עמר, **בעקבות תולעת השני הארץ-ישראלית**, ירושלים תשס"ז, עמ' 55-71.

³ על 'משחקי הצבעים' ואופן יצירתם של חוטים מגוונים מתמישה מינים בלבד עומד רש"י בפירושו לשמ' כח:ו: "זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר – חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט. היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם, וטווין אותן חוט של זהב עם ששה חוטים של תכלת, וחוט של זהב עם ששה חוטים של ארגמן, וכן בתולעת שני, וכן בשש, שכל המינין חוטן כפול ששה, וחוט של זהב עם כל אחד ואחד, ואחר כך שזור את כולם כאחד, נמצא חוטן כפול עשרים ושמונה".

⁴ למשל, בראשית רבה (וילנא פרשה צד, ד) הדן במקורם של עצי השיטים ובמשמעות של הבאתם מארץ-ישראל דווקא. בעניין זה ראו בהרחבה י' פליקס, **טבע וארץ בתנ"ך**, פרקים באקולוגיה מקראית, ירושלים תשנ"ב, עמ' 58-53.

להתמקד במשמעות הסימבולית של המסך כפי שמציגה יוסף בן מתתיהו, ההיסטוריון הידוע של ימי הבית השני. אמנם בן מתתיהו מזכיר את מסך ההיכל (הבית הפנימי) של בית המקדש השני שעמד לפני דלתות הזהב, אולם לפי דבריו הוא הותקן במתכונת דומה למסך של המשכן (השוו לפסוקים לעיל). ואלה דבריו: ולפניהן נמצא מסך (פרכת) בבלי כמידה הזאת, עשוי מעשה חושב, תכלת וכוץ (שש) ותולעת שני וארגמן. ועבודת המסך הייתה נפלאה, כי תערוכת המינים האלה לא נעשתה בלי דעת ותבונה, כי אם להראות את צלם העולם, ועלה במחשבה לתת בתולעת השני את סמל האש, ובכוץ את סמל האדמה, בתכלת את סמל האוויר ובארגמן את סמל הים. אלה (תולעת שני ותכלת) נבחרו לזה לפי דמות צבעיהם, והשש והארגמן על פי מוצאם, כי את הראשון מצמיחה האדמה והשני בא מן הים. והפרכת הייתה רקומה תבנית כל השמיים וצבאם מלבד החיות (מזלות גלגל החמה).⁵

יוסף בן מתתיהו מדגיש כי "תערוכת המינים האלה לא נעשתה בלי דעת ותבונה", ומסתבר שהוא חש בצורך להסביר את המשמעות התיאולוגית המסתתרת מאחורי עיצוב המשכן וכליו. לטענתו, מוצאם של חומרי המסך או צבעיו מרמזים על משמעותו הסימבולית-קוסמולוגית, היינו היותו כולל את כל 'ארבעת היסודות' (אש, אוויר, מים, אדמה), שלפי התיאוריה היוונית הקדומה מהם מורכב כל העולם כולו. השני, שצבעו אדום זוהר, מסמל את האש, הכוץ (שש) המזוהה כסוג של פשתן משובח צבעו חום כאדמה, הארגמן שמוצאו מהים מסמל את המים ואילו התכלת שצבעו כצבע השמים מסמל את האוויר.⁶ לצד זה מציין בן מתתיהו עובדה שלא נזכרת במקרא אך מדגישה את הקוסמיות של המסך, והיא שעל הפרוכת צוירו 'תבנית כל השמים', ככל הנראה גרמי השמים, עובדה המעוררת פליאה מצד האסוציאציה לגורמים העלולים להתפרש כאליליים.

הדעה שמציג יוספוס פלביוס על המסך נזכרת במקורות מאוחרים יותר על המשכן כולו כמייצג 'מיני קוסמוס'. ייתכן שרעיון זה היה מקובל במקורות קדומים נוספים ומשם חדר לספרות המאוחרת.⁷ ניתן להוסיף נופך רעיוני לסמליותו הקוסמולוגית של המסך על בסיס מיקומו. כאמור, פריט זה הוצב בכניסה לאוהל מועד והוא חיבר-קישור בין שני מרחבים – בין המרחב המקודש 'הסטריילי' ובין החוץ, לעולם כולו. המסך שהיה מורכב מכל יסודות העולם מלמד שניתן לקשר בין הניגודים, והחומר והרוח יכולים להתחבר זה עם זה.

ד"ר אברהם-אופיר שמש

יקיר

⁵ יוסף בן מתתיהו, **תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים**, ספר ה, ה, ד, מהדורת שמחוני, ירושלים-תל-אביב, עמ' 304.

⁶ על דימוי דומה שמזכירים חז"ל על התכלת שבציצית ראו בבלי סוטה יז ע"א: "התכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד". על משמעותם הסימבולית והפסיכולוגית של הצבעים (לבן – טוב, שחור – רע, אדום – דם, חיות, ועוד) בתרבויות העולם ראו למשל אליסון קול, **צבעים**, תל אביב תשנ"ה.

⁷ ראו למשל מדרש תנחומא (ורשא) פרשת פקודי, סימן ג: "ללמדך שהמשכן שקול כנגד כל העולם וכנגד יצירת האדם שהוא עולם קטן". והשוו רבנו אלעזר מגרמיזא (גרמניה 1160-1230), **פירושי סידור התפילה לרוקח**, מהדורת מ' הרשלר, ירושלים תשנ"ד, ב, על נטילת ידיים-אשר יצר, עמוד ה: "יצר את האדם בחכמה שהוא עולם קטן, שכל מה שיש בעולם ובמשכן ובשנה יש באדם".